

Werner Ogris

9 juli 1935 – 13 januari 2015

Midden in zijn tachtigste levensjaar overleed Werner Ogris, die wel de 'Doyen der österreichische Rechtsgeschichte' genoemd werd. Al kort na zijn geboorte verhuisde het vijf kinderen tellende gezin Ogris wegens de oorlogsomstandigheden naar Wels in Opper-Oostenrijk, waar Werner, de derde van de vijf, in 1954 zijn eindexamen gymnasium 'mit Auszeichnung' behaalde. Daarna volgde zijn rechtenstudie aan de Weense rechtenfaculteit, bekroond door zijn promotie tot Doktor Juris in december 1958 (niet op een proefschrift, maar volgens de toenmalige 'Studienordnung' via mondelinge promotie-examens, de zogenoemde *Rigorosa*). Per 1 april van dat jaar was hij student-assistent geworden van professor Hans Lentze, rechtshistoricus in de genoemde faculteit en wetenschappelijk directeur van het Weense Institut für Österreichische und Deutsche – later vervangen door 'Europäische' – Rechtsgeschichte.

Laatstgenoemde was toen bezig met een onderzoek naar de universitaire hervormingen van minister Leo Graf Thun-Hohenstein en Werner werd daarbij ingeschakeld,¹ hetgeen zijn belangstelling voor de wetenschapsontwikkeling in de negentiende eeuw stimuleerde.² Lentzes eigenlijke specialisatiegebied was echter de middeleeuwse rechtsgeschiedenis en hij poogde Ogris wat het thema van diens 'Habilitationsschrift' betrof dan ook in die richting te sturen. Aanvankelijk zonder veel succes, maar door een toevallige ontdekking van een juridisch uiterst nauwgezet geredigeerd lijfrentecontract in één van de vele delen van de *Monumenta Boica*, een bronnenuitgave betreffende de middeleeuwse geschiedenis van Beieren, werd Ogris' interesse voor dit onderwerp gewekt, hetgeen in 1961 resulteerde in zijn ruim 300 bladzijden tellende *Der mittelalterliche Leibrentenvertrag. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Privatrechts*. Voor deze innoverende studie, waarvoor hij de Theodor Körner-Preis zur Förderung von Wissenschaft und Kunst toegekend

1 Als hommage aan zijn in 1970 overleden leermeester Lentze wijdde Ogris op 12 maart 1999 zijn 'Festvortrag' op de Weense 'Rektorstag' aan *Die Universitätsreform des Ministers Leo Graf Thun-Hohenstein*, welke voordracht in dat zelfde jaar verscheen in de *Wiener Universitätsreden*.

2 Getuige onder meer zijn opstel over *Die Historische Schule der österreichischen Zivilistik* (1969).

kreeg, toonde ook de juridische faculteit van de Freie Universität in West-Berlijn belangstelling, want vanuit die faculteit werd eind 1961 discreet geïnformeerd of de auteur de *venia legendi* had. Dientengevolge zette men in Wenen vaart achter Ogris' 'Habilitation', die op 16 februari 1962 plaatsvond. Waarop later in dat jaar zijn benoeming op 27-jarige leeftijd tot gewoon hoogleraar plaatsvond. Op dat moment was hij de jongste gewone hoogleraar aan de Duitse universiteiten. Zoals aan Duitse juridische faculteiten gebruikelijk moest hij als *Ordinarius* niet alleen Duitse Privaatrechtsgeschiedenis doceren en examineren, maar ook het geldende Duitse *Bürgerliches Gesetzbuch* (BGB). Opzien baarden zijn colleges 'Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte von Brandenburg-Preußen', in het naoorlogse Duitsland een nouveauté.

Na die vier Berlijnse jaren keerde Ogris terug naar Wenen, waar hij in 1966 op voorspraak van zijn leermeester Lentze op de nieuwe tweede rechtshistorische leerstoel 'Deutsches Recht und Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte' was benoemd, een leerstoel, die hij meer dan 37 jaren oftewel 74 semesters lang zou bekleden, eerst naast zijn vroegere leermeester en latere collega Lentze en na diens overlijden in 1970 naast Rudolf Hoke als *collega proximus*. Elk semester gaf hij naast zijn 'hoofdcollege' Oostenrijkse en Europese privaatrechtsontwikkeling voor beginnende rechtenstudenten, dat hen op historische grondslag moest inleiden in de 'Grundprobleme und Grundstrukturen des Privatrechtes', per semester wisselende 'Seminare' in Oostenrijkse 'Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte', strafrechtsgeschiedenis en Europese rechtsgeschiedenis. In de Weense 'Rechts- und Staatswissenschaftliche Fakultät' bekleedde Ogris talrijke functies zoals decaan, bestuursvoorzitter van het – diverse malen van benaming wisselende – instituut voor rechtsgeschiedenis, voorzitter van de 'Erste Staatsprüfungs-kommission' (1978-1995) en van de 'Erste Diplomprüfungskommission' (1981-1997), enz. Naar schatting heeft Werner Ogris tot aan zijn emeritaat aan het einde van het zomersemester 2003 ongeveer 11.000 studenten onderricht en geëxamineerd, drie 'Habilitanden' – die alle drie hoogleraar werden – en 15 dissertaties³ begeleid.

3 Bij dit relatief geringe aantal bedenke men, dat volgens de 'Studienordnungen', die gedurende het grootste deel van Ogris' Weense hoogleraarschap van kracht waren, een dissertatie niet vereist was voor een doctoraat in de rechten.

In 1972 werd Ogris tot corresponderend lid, in 1975 tot ‘wirkliches Mitglied’ in de filosofisch-historische afdeling (‘Klasse’) van de Oostenrijkse Akademie van Wetenschappen (ÖAW) verkozen. Al dadelijk nam hij als opvolger van Lentze het voorzitterschap op zich van de ‘Kommission für die Savigny-Stiftung’, welke commissie in 1995 met een andere, met de uitgave van historische bronnen belaste academiecommissie fuseerde tot de ‘Kommission für Rechtsgeschichte Österreichs’ (KRGÖ) onder zijn voorzitterschap. Gedurende de 35 jaren van Ogris’ successieve voorzitterschappen (1975-2010) verschenen in de derde afdeling van de *Fontes Rerum Austriacarum*, bestemd voor de uitgave van historische rechtsbronnen (*Fontes Iuris*), onder zijn leiding 21 delen en subdelen van deze serie.

Na het nemen van zijn emeritaat verlegde Ogris zijn wetenschappelijke werkzaamheid grotendeels naar de KRGÖ van de ÖAW. In het voorwoord van een hem bij zijn vijfenzeventigste verjaardag aangeboden opstellenbundel wordt in dit verband opgemerkt: “... die KRGÖ wandelte sich dank des unermüdlichen Einsatzes von Prof. Ogris von einer Honoratiorenversammlung zu einem Forschungsinstitut mit fest angestellten Mitarbeiterinnen und Mitarbeitern”.⁴ Hij schrok zelfs niet terug voor het entameren – in samenwerking met zijn collega en huidige projectleider Wolfgang Sellert (Univ. Göttingen), de Akademie der Wissenschaften te Göttingen en andere – van wat hijzelf een ‘mammoetproject’ noemde: de thematische ontsluiting van ongeveer 30% van de in ongeveer 12.000 archiefdozen in het ‘Haus-, Hof- und Staatsarchiv’ te Wenen opgeslagen akten van de ‘Reichshofrat’, een van de beide hoogste gerechten in het vroegere Heilige Roomse Rijk; de betrokken ‘Judizialakten’ uit de zeventiende en achttiende eeuw zijn van groot (rechts) historisch belang voor niet minder dan achttien staten en staatjes in Europa. De resultaten van dit lange termijn-project met (dank zij subsidies) betaalde medewerkers verschijnen nu nog steeds in verschillende reeksen, zowel in digitale als in gedrukte vorm.⁵ Aan zijn participatie in een ander gremium

4 Thomas Olechowski, Christian Neschwara und Alina Lengauer, *Grundlagen der österreichischen Rechtskultur. Festschrift für Werner Ogris zum 75.Geburtstag*, Wien 2010, S.1.

5 Zie uitvoeriger over dit Rijkshofraadproject: Tobias Schenk, ‘Das Projekt zur Erschliessung der Reichshofratsakten. Eine Zwischenbilanz nach acht Jahren’ in: Eva Schumann (Hrsg.), *Justiz und Verfahren im Wandel der Zeit. Gelehrte Literatur, gerichtliche Praxis und bildliche Symbolik. Festschrift für Wolfgang Sellert zum 80. Geburtstag* (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Neue Folge, Bd.44) Berlin 2017, S. 31-51.

van de Oostenrijkse Akademie is zijn in 1975 verschenen *Die Rechtsentwicklung in Österreich 1848-1918* te danken, dat inmiddels de status van een standaardwerk verkreeg.

Het rechtshistorische oeuvre van Werner Ogris is veelomvattend en veelzijdig. Het reikt chronologisch van de middeleeuwen tot in de twintigste eeuw en inhoudelijk beslaat het vele rechtsgebieden: privaats- en strafrechtsgeschiedenis, geschiedenis van het staats- en bestuursrecht, strafproces- en civiel procesrecht, codificaties, maar ook modernere aandoende rechtsgebieden als het arbeids- en verzekeringsrecht. Aan het begin van zijn carrière richtte zijn onderzoek zich op diverse aspecten van het middeleeuwse recht (naast de lijfrentecontracten de prebenden van kloosterlingen, persoonlijke zekerheden en vaderlijke macht), maar in de jaren zeventig werd de aantrekkingskracht van de achttiende en negentiende eeuw voor hem steeds sterker blijkens onder meer zijn rechtshistorische benadering van de ideeën en regeringsdaden van verlichte monarchen als Maria Theresia (*Recht und Staat bei Maria Theresia*, 1981), Joseph II (*Joseph II.: Staats- und Rechtsreformen*, 1981) en Frederik II (*Friedrich der Grosse und das Recht*, 1987). Evenzeer boeide hem de verlichte strafrechtshervormer Joseph von Sonnenfels (*Joseph von Sonnenfels und die Entwicklung des österreichischen Strafrechts*, 1986). Daarnaast schreef hij minder op een persoon gerichte opstellen over bij voorbeeld de ontwikkeling van het 'Versicherungsaufsichtsrecht' en het van het verzekerings(overeenkomsten)recht sinds het midden van de negentiende eeuw (1988), over de geschiedenis van het arbeidsrecht (1967), over het gemeenterecht (1983) en het ambtenarenrecht (1981, 1985), enz. Wie de lijst van zijn publicaties overziet zal verbaasd zijn over de thematische diversiteit ervan.⁶

Al heeft hij diverse boeken en leerboeken geschreven, op zijn best was hij mijns inziens toch in zijn korte schetsen van de juridische aspecten van de *acta et gesta*, de handel en wandel van bekende persoonlijkheden zoals P.J.A. von Feuerbach, Jacob Grimm, Goethe, het huwelijk van Hendrik VIII

6 In Thomas Olechowski (Hrsg.), *Werner Ogris, Elemente europäischer Rechtskultur. Rechtshistorische Aufsätze aus den Jahren 1961-2003, Wien-Köln-Weimar 2003*, vindt men op de pp. 809-831 een tot in 2003 lopende lijst van Ogris' publicaties. Een complement, lopend tot begin november 2015, vindt men digitaal in: www.KRGÖ.at an der Universität Wien | Werner Ogris, alsmede in: www.rechtsgeschichte.at/ogris.html.

met Anna van Kleef, en dergelijke. Zijn – in 1999 in boekvorm gebundelde – opstellen over de verloving, het huwelijk en de nalatenschap van de componist Wolfgang Amadeus Mozart tonen aan, dat hij ook met betrekking tot niet-juristen een verrassende hoeveelheid interessant juridisch bronnenmateriaal wist op te diepen. Überhaupt was Ogris niet primair ‘de geleerde van de dikke boeken’. Zijn korte opstellen, helder en voor een groot publiek toegankelijk, wisten ook niet-rechtshistorici en zelfs niet-juristen te boeien. Kort, maar glashelder waren ook de meer dan 135 lemmata, die hij bijdroeg aan het bekende *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* (HRG). Daarnaast leverde hij substantiële bijdragen aan negen andere lexica, terwijl hij alleen al tussen 1961 en 2003 ruim 200 recensies, boekaankondigingen en congresverslagen schreef. Veel opzien baarde zijn tussen 1991 en 2003 in het tijdschrift *Juristische Ausbildung und Praxisvorbereitung* (JAP) verschenen rubriek ‘Tatort Rechtsgeschichte’, waarin belangrijke gebeurtenissen uit de Oostenrijkse en Europese rechtsgeschiedenis zonder plaats- en persoonsnamen vlot en aansprekend in casusvorm als ‘Rätsel’ geschetst werden met verzoek om gemotiveerde oplossingen. In de volgende aflevering volgde dan de oplossing en de bekendmaking van de winnaar (onder wie ook de nodige afgestudeerde juristen). Bij elkaar waren het 45 casussen, waarvan er 25 in 1994 en 1998 in boekvorm herdrukt werden.

In de periode 1968-1992 was Werner Ogris mederedacteur van één van de oudste rechtswetenschappelijke tijdschriften, het *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* (ZRG),⁷ in welke hoedanigheid hij de zorg had voor de recensierubriek van de *Germanistische Abteilung* (GA); een moeilijke en tijdverslindende job, omdat de uitgever-drukker Böhlau vóór de ‘Wende’ in Weimar, dus in de DDR gevestigd was, werwaarts hij dan ook vele reizen moest maken om allerlei problemen en chicanes van politieke aard het hoofd te bieden. Deze reizen maakte hij – niet zonder persoonlijke risico’s – mede dienstbaar aan het onderhouden van contacten met collegae-vakgenoten in de DDR, die hij menigmaal verraste met nieuwe vakliteratuur, die daar niet verkrijgbaar was.

7 Dit tijdschrift had ondanks zijn benaming geen enkele relatie meer met de eerder genoemde Savigny-commissie van de ÖAW.

In aansluiting hierop zij vermeld, dat Ogris zich al in de tijd van de Koude Oorlog ingespannen heeft de contacten met zijn vakgenoten achter het IJzeren Gordijn gaande te houden via gastcolleges, gasthoogleraarschappen, 'Exkursionsseminare' en anderszins. Zijn verkiezing tot buitenlands lid van de 'Sächsische Akademie der Wissenschaften' te Leipzig (al in 1985) getuigt daarvan. Vooral sinds zijn emeritaat concentreerde hij zijn – wat men zou kunnen noemen – 'rechtshistorische missieactiviteiten' op de vroegere Donaumonarchielanden benoorden de Donau – Tsjechië en Slowakije – alsmede op Polen (Silezië). Zo doceerde hij onder meer geregeld aan universiteiten en hogescholen te Praag, Banská Bystrica, Bratislava en laatstelijk nog kort vóór zijn dood te Czestochowa. Hoezeer deze activiteiten gewaardeerd werden blijkt uit de eredoctoraten die hij ontving van de Karlsuniversiteit te Praag (1993), de Comeniusuniversiteit te Bratislava (1993) en de Janus Pannoniusuniversiteit te Pécs (2012).

Ondanks dit geografische zwaartepunt verloor Ogris andere delen van de wereld niet uit het oog. In 1992 was hij gasthoogleraar aan de 'School of Law' van de Universiteit van Kansas in Lawrence (Verenigde Staten), in 1996 gaf hij gastcolleges aan de Japanse universiteiten van Tokio en Kioto, terwijl ik dan maar afzie van een opsomming van al zijn elders in Europa – ook in Nederland – gegeven gastcolleges. In 1988 werd hij benoemd tot buitenlands lid van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW). Kort daarop kwam hij zich presenteren in een vergadering van de Afdeling Letterkunde met een boeiende voordracht over de 'Affäre Löwenherz': de enigszins verdachte – immers om het beoogde losgeld draaiende -uitleveringsovereenkomst van Würzburg d.d. 14 februari 1193 tussen hertog Leopold V van Oostenrijk en keizer Hendrik I betreffende de op zijn terugreis uit het Heilige Land gegijzelde Engelse koning Richard I, bijgenaamd Leeuwenhart, een voordracht, die zijn toehoorders dwars door West- en Midden-Europa voerde.⁸

Veel heeft Werner Ogris betekend voor 'zijn' Weense universiteit, voor zijn land en voor de rechtshistorische wetenschap. Dat werd en wordt algemeen

⁸ In kort bestek weer te vinden in: 'King for sale. Der Würzburger Vertrag zwischen Herzog Leopold V. und Kaiser Heinrich VI. über die Auslieferung König Richards I. vom 14 Februar 1193', in: L. Soukup (Hg), *Pocta prof. JUDr. Karlu Malému, DrSc*, Praha, Vydavatelství Karolinum, Univerzita Karlova 1995, pp. 89-100.

erkend. Naast de al genoemde wetenschappelijke eerbewijzen⁹ ontving hij ook maatschappelijke: in 2003 het Grosses Silbernes Ehrenzeichen für Verdienste um die Republik Österreich en in 2010 het Österreichisches Ehrenzeichen für Wissenschaft und Kunst. Hijzelf nam dat alles tamelijk laconiek op. Volgens zijn leerling en opvolger Olechowski betoogde hij altijd, dat hij zich in de loop van zijn carrière nooit had hoeven in te spannen, dat zijn succes hem als het ware in de schoot gevallen was. Daarom ervoer hij alles meer ontspannen dan vele collegae, die levenslang verbeten om erkenning moesten strijden. Hij heeft wel diverse boeken, maar geen volumineuze 'standaardwerken' nagelaten. Naarmate zijn leeftijd vorderde schepte hij veel meer genoegen in het produceren van aansprekende en gemakkelijk leesbare boekjes en opstellen: over zijn geliefde Goethe 'amtlich und politisch', over de gebroeders Grimm, over 'rechtshistorische Spaziergänge' in Wenen,¹⁰ over 'Reisen in der Rechtsgeschichte', enz., maar steeds vanuit een rechtshistorische invalshoek. Men kan het betreuren, dat deze populair-wetenschappelijke publicaties ten koste gingen van 'serieuze' monografieën, Ogris was ervan overtuigd, dat hij via meeslepende voordrachten, attractieve 'boekjes' en makkelijk leesbare opstellen veel meer mensen – studenten, maar ook afgestudeerde juristen en leken – voor de rechtsgeschiedenis enthousiasmeerde dan met dikke en moeilijk leesbare boeken. Dat dat inderdaad zo was, bewijst de 'breite und treue Anhängerschaft für das rechtshistorische Genre',¹¹ dat hij aldus aan zijn persoon en aan de universiteit wist te binden.

Ten besluite nog een persoonlijke herinnering, die hem typeert. Samen met zijn naaste collega Rudolf Hoke organiseerde Ogris eind september 1996 de 31ste *Deutsche Rechtshistorikertag* in Wenen, sinds 1927 het tweejaarlijkse rechtshistorische congres voor Duitstalige rechtshistorici, telkens aan een

9 Waaraan nog toe te voegen de hem in 1997 verleende 'Brüder Grimm-Preis' van de universiteit van Marburg a.d. Lahn en twee feestbundels van collegae, medewerkers en oud-studenten t.g.v zijn 75ste verjaardag.

10 Zie zijn *Vom Galgenberg zum Ringtheaterbrand. Auf den Spuren von Recht und Kriminalität in Wien*, Wien-Köln-Weimar 1997, waar hij in het voorwoord (p.v) zegt: 'Bei diesem Streifzug [langs 45 'Stationen'] durch Wien geht es um Spuren, welche das *Rechtsleben* in der Inneren Stadt hinterlassen hat. Diese *vestigia iuris* sind zahlreich und vielfältig, aber – von der 'Natur der Sache' her – meist nicht unmittelbar erkennbar oder greifbar. Und doch lässt sich an Dutzenden von Stellen Rechtsgeschichte (und Unrechtsgeschichte!) darstellen und lebendig machen.' Hetgeen hij vervolgens aan de hand van enige saillante voorbeelden verduidelijkt.

11 Ontleend aan: Gerhard Strejcek, 'Olympier der Rechtsgeschichte', *Wiener Zeitung Online* d.d. 5 juli 2015 (www.wienerzeitung.at).

andere universiteit gehouden. Ouder gewoonte nodigen de hoogleraren en stafleden van de ontvangende faculteit tijdens zo'n congres groepjes congresserende collegae op een avond thuis uit voor een ongedwongen dinertje in private sfeer. Wie daartoe thuis niet in staat is nodigt uit in een restaurant. Werner Ogris deed dit op zijn manier door zijn gasten te inviteren in het Wiener Kriminalmuseum, gevestigd in een oud gebouw met een koer. Aan de poort ontving hij met Weense charme de mannelijke gasten met een handdruk en een grapje, de dames met een handkus. Na een bezichtiging van dit museum met toelichtingen van de gastheer werd er gedineerd – qua weer was het een prachtige avond – op de binnenplaats onder muzikale begeleiding van een zanger met een draailier, die negentiende-eeuwse smartlappen over ruige misdadigers en hun onschuldige slachtoffers ten gehore bracht. Hetgeen deze avond tot een ongeëvenaard succes maakte.

Werner Ogris was een markante man, die met zijn Weense charme en hofelijkheid, met zijn vaak verrassende themakeuzes en met zijn eigen stijl van voordragen en publiceren een bijzondere plaats onder de rechtshistorici innam; zijn vakgenoten zullen aan hem de beste herinneringen bewaren.¹² Hij was gehuwd met een – inmiddels eveneens overleden – Weense advocate, Eva Ogris, en liet twee zonen na.

12 Schrijver dezes moge zijn dank betuigen aan collega Thomas Olechowski te Wenen, die hem van vele onontbeerlijke gegevens voorzag.